

Endródi István, Zellei Gábor

A MAGYAR KIRÁLYI HONVÉDSÉG ÉS A KÖZÖS HADSEREG SZEREPE A KORAI LÉGOLTALOM MEGTEREMTÉSÉBEN AZ I. VILÁGHÁBORÚ IDŐSZAKÁBAN

Absztrakt

A szerzők mindenképp előtt kapcsolódnak *A légvédelemtől a légoltalomig : a Magyar Királyság veszélyeztetettsége és első intézkedései a háttország védelme érdekében 1914-1918-ig.* című publikációjukhoz. [1] Ezután bemutatják a hadsereg szerepét a háttország védelmében, majd a fejlődés folyamatát : hatékony bombázás – fegyveres légvédelem – passzív légvédelem. Részletezik a katonai és közigazgatási vezetők szerepét a légoltalom megszervezésében, irányításában és működtetésében, és végül bemutatják a lakosság kitelepítésének korabeli helyzetét.

Kulcsszavak: monarchia, honvédség, közös hadsereg, katonai, közigazgatási, légoltalom, háttország

THE ROLE OF THE HUNGARIAN HOME DEFENCE FORCE AND THE COMMON ARMY IN CREATING EARLY AIR DEFENSE DURING WORLD WAR I.

Abstract

First of all the authors join to former project, subject on *From the air defence to civil defence: the first arrangements of the Hungarian Kingdom in favour of the defence of the heartland 1914-1918.* [1]

They then present the role of the army in defending the hinterland, and then the process of development: effective bombing - armed air defense - passive air defense. They detail the role of military and

administrative leaders in the organization, management and operation of air defense is detailed, and finally then show the state of the evacuation of the population.

Keywords: monarchy, home defence army, common army, military, administrative, air defence, heartland

1. A HADSEREG SZEREPE A HÁTORSZÁG LÉGOLTALMÁBAN

Előző, *A légvédelemtől a légoltalomig : a Magyar Királyság veszélyeztetettsége és első intézkedései a hátország védelme érdekében 1914-1918-ig.* című publikációnkban mélyebben nem tárgyaltuk, hogy milyen volt a feladatmegosztás a légoltalom tekintetében a katonai szervek és a polgári közigazgatás vezetői között. Az alábbiakban ezt szeretnénk pótolni, egyben érzékeltetve, hogy mennyiben hasonlított és tért el a száz évvel ezelőtti szervezeti és intézkedési rendszer a maitól.

A továbbiakban – az akkoriban meglévő sajátos kettősség okán – a „hadsereg” vagy a „katonai” kifejezés alatt értem mind a közös cs. és királyi hadsereget, mind a magyar honvédséget azon szövegrészeknél, ahol a megkülönböztetésnek nincs nagy jelentősége.

Tipikusan ilyen területek a légierő, a légvédelem, a légoltalom, a légi figyelő és jelentő szolgálat. Hazánk területét hat honvéd katonai kerület fedte le, melyek megegyeztek a közös cs. és királyi hadsereg katonai kerületeivel, a parancsnok a rangidős tábornok vagy tiszt volt, aki lehetett honvéd, vagy császári és királyi állományú.

Az első világháborúban alapvető és vezető szerepe volt a katonai szerveknek a hátország védelmében, mert a polgári légvédelem [légoltalom] megszervezését a helyi katonai parancsnokok útján a *hadsereg irányította és ellenőrizte*, de bevonták a végrehajtásba a közigazgatás vezetőit és szerveit is. [2]

Kérdés, hogy erre a merőben új feladatkörre mennyire voltak a katonák felkészülve, egyáltalán a jogi alapok léteztek – e, hiszen a háború elején még a repülőgépeket inkább csak felderítésre, fényképezésre használták. A Magyar Királyság esetében még inkább irreálisnak tűnt egy majdani hátországi tömeges bombázás, az orosz és olasz frontok nagy távolsága miatt.

A Nagy Háború időszakában törvény még nem szabályozta a légtalimat, csupán a háború közepétől – a később tárgyalt - kormány és miniszteri szintű jogszabályok. A háború kezdetén még a lakosságot fenyegető veszélyek sem tudatosultak a vezetőkben, hiszen a nagyobb hatótávolságú bombázókat még csak tervezték - az orosz Ilja Muromec négymotoros kivételével, amely viszont a nagy távolság miatt lakosságunkat nem fenyegette.

Az olasz Caproni bombázók tömeges gyártása és a fronton történő bevetése, valamint a nyugati nagyvárosokat [elsősorban Londont és Párizst] ért súlyos légitámadások viszont sürgetővé tették stratégiánk részére a háterszág veszélyeztetettségének elemzését. A legalapvetőbb jogszabályi háttér már rendelkezésre állt, hiszen mind az 1912. évi XXX. Törvénycikk a Véderőről, mind az 1912. évi XXXI. Törvénycikk a Honvédségről úgy határozta meg a cs. és kir. közös hadsereg, valamint a honvédség alapfeladatait, hogy azok nem szorítkoztak csupán a fegyveres harcra, az alábbiak szerint.

1912. évi XXX. tc.

3. § A közös haderő hivatása az osztrák-magyar monarchiának, vagyis az Ő császári és apostoli királyi Felseje uralkodása alatt álló összes országok területének külső ellenségek ellen való megvédése és a belső rend és biztosság fenntartása. [3]

1912.XXXI. tc.

1. § A honvédség a fegyveres erő egyik része; háboru idején a közös haderő támogatására és a belvédelemre, béke idejében pedig a belső rend és biztosság fentartására is van hivatva [4]

Mind a belső rend és biztosság, mind a belvédelem olyan fogalmak, melyek akkor is, ma is magukban foglalhatták a törvények elfogadásakor még ismeretlen légtalimat.

2. HATÉKONY BOMBÁZÓK – FEGYVERES LÉGVÉDELEM – PASSZÍV LÉGVÉDELEM

A fenti sorrendben kényszerült mind a monarchia, mind a Magyar Királyság katonai vezetése a háború folyamán új védelmi eljárások, fegyverek, és nem fegyveres [passzív] eszközök és szervezetek

kialakítására. Ez pár év alatt következett be, így a hazai lakosságnak ideje sem volt felfogni ezt a fentről jövő merőben új veszélyt, London és környéke, Párizs polgárai viszont nagyon hamar szembesültek a valósággal a gyakori terrorbombázások miatt. Egyértelmű, hogy az első lépcső mind a front, mind a hátszagi lakosság védelmében a támadó bombázók berepülésének megakadályozása volt, ami fegyveres [aktív] és passzív eszközökkel valósulhatott meg. A lakosság védelmét egy folyamatnak tekintve, annak időben és térben is első eszközei a légvédelmi tüzérség és a vadászrepülők, utolsó tevékenysége pedig a mentés és a halaszthatatlan helyreállítás volt, amennyiben a fegyveres légvédelem nem, vagy csak részben volt képes megakadályozni a berepüléseket. Az új fogalmak a háború időszakában is alakultak, keveredtek, míg a tapasztalatok alapján a szakmailag kidolgozott és törvénnyel megalapozott légoltalmi szervezeti és tevékenységi rendszer megszületett a két világháború között.

A háború első éveiben az osztrák-magyar erők légvédelmi célra fejlesztett légvédelmi ágyúval, vagy géppuskával, korszerű löelemképző eszközzel nem rendelkeztek.

A légvédelem kiépítése a bombázó repülőgép fejlesztéseket követve folyt igen gyors ütemben.

Először a már meglévő ágyúkat, géppuskákat próbálták átalakításokkal alkalmassá tenni, az első *légjárómű elhárító üteget* a Skoda gyár 8cm-es 1914.M. *légjárómű elhárító ágyúival* 1915-1916 fordulóján állították hadrendbe. 1916. végére kapták meg a légvédelmi tüzérek az első ballisztikai lőtáblázatokat [vezényszótáblázatok] ekkor jelent meg a légvédelmi célokra tervezett 8cm-es 1905/08 M. középsarkas légvédelmi ágyú. Légvédelmi ütegeket honi légvédelmi rendeltetéssel az Adria-parti támaszpontok és hajógyarak, Budapest, valamint az ellenséges bombázók hatósugarába eső nagy hadiüzemek körzetébe telepítettek a várható berepülési irányokban. [5]

A légvédelem fontos részét képezték a honvéd hadosztályok fényszóró alegységei, melyek kiképzését Szurmay Sándor honvédelmi miniszter a 13.931/1.1917. rendeletében szabályozta. [6]

A rendeletben kötelezték a fényszórókezelőket, segédeket, gép és dinamó kezelőket, akkumulátorkezelőket, hogy a honvéd „fényszóró tanfolyam” felállításáig a cs. és kir. fényszóró pótzászlóalj 6. honvéd pótszázadánál [Bécs, a XXI. Jedleseestrasse] hajtsák végre a kiképzést

A vadászrepülők szerepe a honi légvédelemben csekély volt, inkább visszatartó hatással bírtak a déli és keleti, északkeleti határaink mentén települt vegyes repülő és vadászrepülő századok. A délnyugati

irányból várható olasz támadásokat az olasz fronton települt vadászok igyekeztek elhárítani, de az olasz bombázók célja nem a monarchia belső területe volt, hanem elsősorban az adriai haditengerészeti bázisok és hajógyárak: Pola, Fiume, Trieszt.

A Magyar Királyság hátszágában 11 vadászpilóta raj [32gép] települt honi légvédelmi rendeltetéssel, ezen kívül a wienertől neustadti repülőiskola 12 gépe is készenlétben állt. Az első kimondottan honi légvédelmi rendeltetésű vadász század az 1918. februárban Villachban települt Flik 56J volt. [7]

Más források szerint honi légvédelmi céllal Pándorfalut 3 vadászgép, Szombathelyt 3 vadászgép, Szegedet 2 vadászgép, Triesztet 8 vadászgép, Polát 18 vadászgép, Kumbort 17 vadászgép, Sebenicot 2 vadászgép védte. [8]

A ballon védelem egészítette ki a légvédelmi tüzei ütegeket, megakadályozva, zavarva az ellenséges berepülést. A Magyar Királyság területén is jelentős szerepet játszott a légvédelemnek ez az eszköze, melyet elsősorban az Adria-parti kikötők és hajógyárak, haditengerészeti támaszpontok miatt alakítottak ki. A 100m körüli léggömböket maximum 3000m magasra engedték fel, az „acélpókháló” jelentős légtereket volt képes lezárni, a töltőgáz előállítására Polában 1918-ban gázgyárat építettek fel.

3. A LÉGI FIGYELŐ ÉS JELENTŐ SZOLGÁLAT

Csak akkor lehetett hatékony a fegyveres légvédelem, ha időben észlelték a frontot, vagy a hátszágot megközelítő bombázó erőket, ennek érdekében először a cs. és kir. közös hadügyminiszter adott ki először, 1916. júliusában rendeletet. A légi figyelő és jelentő szolgálat megszervezésére a hátszágban a magyar honvédelmi miniszter 1917. áprilisában intézkedett. [9]

A Magyar Királyság területén Budapest, Győr és Füzesabony körül épült ki figyelő és jelentő szolgálat. Mivel a szolgálatot a közös [cs.és kir.] valamint a magyar honvédségi katonai szervek irányították, az információk áramlása egységes volt a monarchiában: a 3-7 órától telefonon a légi jelentő állomásokhoz jutottak az adatok, az olasz fenyegetés irányában Bozen, Ljubljana, Zágráb, Bihacs, és Split rendelkeztek ilyen állomásokkal. Az állomásoktól a légi tájékoztató központba, majd a hadtest parancsnokságra [Graz] végül a figyelő és jelentő szolgálat parancsnokságra, Bécsbe került az információ.

4. A LÉGOLTALMAT IRÁNYÍTÓ KATONAI SZERVEK

A légoltalom kiépítését és szakmai irányítását a helyileg illetékes katonai szervek végezték. [10]

A Nagy Háború alatt a Magyar Királyság területét *hat honvéd katonai kerület* fedte le, melyeknek parancsnokságai a következő nagyvárosokban működtek: I. Budapest II. Szeged III. Kassa IV. Pozsony V. Kolozsvár VI. Zágráb A honvéd katonai kerületek további, összesen 28 *hadkiegészítési kerületre* tagozódtak. A cs. és kir. közös hadsereg katonai kerületei a Magyar Királyság területén egybeestek a honvéd katonai kerületekkel.

A településeken diszlokált katonai egységek *állomásparancsnokságot* [később: helyőrség parancsnokság] működtettek, melyet a rangidős tábornok vagy tiszt vezetett, függetlenül attól, hogy a közös hadsereghez, vagy a honvédséghez tartozott. Nagyobb helyőrségekben az állomásparancsnokság támogatására *térparancsnokságot* is szerveztek.

Hellgert Imre kutatásai szerint [11] honvéd állomásparancsnoki jogkör volt a riadó intézkedés kiadása, a tűzoltási rend megtervezése, valamint az árvíz esetén követendő magatartási rendszabályok meghatározása is.

A honvédkerületi parancsnokságoknak feladataikat – beleértve a háború közepétől a légoltalmat is - 60 fős [Budapesten 90fős] törzssel kellett megoldani. A kerületi parancsnok munkáját segítették többek között: egészségügyi főnök, vezérkari főnök, a kerületi bíróság, a gazdasági osztály, a népfelkelő osztályok, a kerületi műszaki tiszt és a kerületi építési osztály. Ezek a főbb szakmai területek megfelelőek voltak a légoltalmi feladatok szakmai irányítására és kiépítésére, figyelembe véve, hogy szorosan együttműködtek – a következőkben tárgyalt – polgári közigazgatás szakmai szerveivel. [12]

5. A LÉGOLTALMI FELADATOK VÉGREHAJTÁSÁÉRT FELELŐS KÖZIGAZGATÁSI VEZETŐK

A légmentesítés gyakorlati végrehajtását: a lakosság tájékoztatását, az elsötétítést, az elsősegélynyújtást, a tűzoltást, a rendfenntartást a település vezetőjének irányításával a polgári közigazgatási szervek végezték.

A **községekről szóló 1886. XXII. Tc. [13]** alapján a helyi előljárók a rend és nyugalom érdekében mindent megtehettek, amit jogszabály nem tiltott, vagy más módon nem határozott meg – ez meglehetősen szabad mozgásteret jelentett az akkor még alig szabályozott légmentesítés terén. Kisközségekben a felelős vezető a **bíró** volt, aki 5-8 fős szervezettel látta el feladatait, nagyközségekben a bírót 10-12 fős testület segítette. A törvény szerint a „rendezett tanácsú városokban” a **polgármester** az első számú vezető, akit már rendőrkapitány, főügyész, orvos, mérnök, és számos más szakember segít. A törvényhatósági jogú városoknak [régebben: szabad királyi városok] szintén **polgármester** volt az első tisztviselője. A **főispán** a megyék és a törvényhatósági jogú városok első tisztviselője volt, az őt kinevező királyt képviselte. Az **alispán** a vármegyei törvényhatóság első [választott] tisztviselője, a vármegye közigazgatásának vezetője, a vármegyei tisztviselőkar főnöke volt. A **főszolgabíró** egy járás, és a járás központ város élén állt.

Ezek a vezetők az adott terület, település illetékes katonai parancsnokával szoros együttműködésben látták el a légmentesítéssel kapcsolatos feladatokat. Mivel jelentős részük, és a lakosság is csak hírből ismerte a nyugati nagyvárosokat és a monarchia egyes részeit ért légitámadásokat, így a kormány és a honvédelmi, majd a belügyminiszter által elrendelt légmentesítési feladatokat nem vették túl komolyan. Ezért a belügyminiszter újabb és újabb körrendeletekben próbálta felhívni a figyelmet a fenyegető veszélyekre.

6. KITELEPÍTÉS – BEFOGADÁS

Tanulmányozva a háború alatt kiadott minisztertanácsi jegyzőkönyveket, megállapítható, hogy az ellenség légi vagy földi támadása miatt a polgári lakosság kitelepítését akkor még általánosan nem tervezték, jelzi ezt az alábbiakban részletezett csíkszeredai eset is. Települések kitelepítését, vagy azokról bizonyos személyek eltávolítását általában akkor kérte a honvédelmi miniszter a belügyminisztertől, ha a lakosság jelenléte hátráltatta, veszélyeztette katonai feladatok végrehajtását.

A román hadsereg Kárpátok körüli összevonása 1916. elején már előrevetítette a Magyar Királyság megtámadásának veszélyét, ami azután 1916. augusztus 27-ének éjszakáján be is következett : az összes erdélyi szorosban egyszerre tudták megindítani az inváziót. Tragikus helyzetbe került a határszéli magyar települések lakossága, akiknek emlékeiben még elevenen éltek az 1848-49-es vérengzések.

Takács Károly csíkszeredai református lelkész jelentése [14] hűen adja vissza a korabeli „kitelepítés-befogadás” kérdéskörét. A lakosság az anyagi javainak 90%-át hátrahagyva menekült, a földművesek könnyebben, mert volt szekerük, ellentétben az iparosokkal, közszolgákkal. A hadsereg segített volna, de erre sem ereje, sem ideje nem volt, Szabó Zoltán brigadéros, a helyben települt dandár parancsnoka csupán tanáccsal szolgálhatott a hozzá forduló küldöttségnek: *„Mondják meg az urak küldőiknek, hogy amennyire én látom a helyzetet, közvetlen veszély nincs, de hogy három óra múlva nem áll-e be a veszély, arról nem állok jót; jó lesz tehát vonat után nézni, amelyen elmenekülhetnek. ”* Takács lelkész leírja, hogy előbb szekereken, majd vonaton menekültek, sokan gyalogosan Marosvásárhely felé, két nap után érkeztek Kolozsvárra, majd a Csík vármegye lakosai részére kijelölt befogadóhelyre, Hajdú megyébe, családja Hajdúböszörményben kapott szállást. Néhány hétig Gyalókey főispán vezetésével Csík vármegye közigazgatása Debrecenben működött a belügyminisztérium kijelölése alapján. Mintegy 20 ezer csíki magyar talált menedéket Hajdúböszörményben, Hajdúnánáson, Hajdúdorogon, Hajdúhadházaán, Tiszacegén. A vendégeskedés hat hétig tartott, Csík vármegye sikeres visszafoglalásáig.

A hadsereg mulasztott : a román támadási szándék már az év elejétől nyilvánvaló volt, ennek ellenére a hadsereg illetékes szervei nem kezdeményezték legalább a határ menti nagyobb városok kitelepítésének időben történő megtervezését, majd elrendelését. A mulasztás súlyos következményei hadseregünket is

sújtották, mert az utakat, vasutakat, szállítóeszközöket a pánikszerűen menekülő lakosság foglalta le, a csapatmozgásokat ezzel súlyosan akadályozva.

7. KÖVETKEZTETÉSEK

A légtalomszolgálat vizsgálata során is megmutatkozott, ami a háború egyéb katonai területein : a hadseregek vezetőit, a tisztikart felkészületlenül érte a fegyverek és egyéb technikai eszközök körében bekövetkezett forradalmi technikai fejlődés, amelyet nem voltak képesek követni a harcászati eljárások, a védekezési módszerek, sem a katonai gondolkodás.

A hátsószeg levegőből történő fenyegetése különösen meglepte mind a politikai, mind a katonai vezetőket, röviddel a légi haderő megjelenése után. Bízva az ellenséges olasz és orosz bombázó támaszpontok nagy távolságában, a hazai kormány és miniszteri szintű légtalomszolgálati intézkedések csak a közös [cs.és kir.] jogszabályokat követve születtek meg, végrehajtásuk akadózott a lakossági együttműködés és a veszély belátásának hiánya miatt.

Szerencsére – a háború befejezése miatt – nem valósulhatott meg az antant terve, mely szerint amerikai gyárak 1918.júliusában kezdték volna el 1500 db Liberty motoros CAPRONI nehézbombázó gyártását, a német és osztrák – magyar városok rombolása céljából.

HIVATKOZÁSOK

1. Olasz Lajos: A hátsószeg védelmének kiépítése az elő világháború időszakában BELVEDERE 2015/4 67.o.
2. Endrődi István, Zellei Gábor: A légvédelemtől a légtalomszolgálatig : a Magyar Királyság veszélyeztetettsége és első intézkedései a hátsószeg védelme érdekében 1914-1918-ig. Védelem Tudomány – III. évfolyam 2. szám, 2018. 06. hó 155.o.
3. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=91200030.TV> - 2019-01-12

4. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=91200031.TV> - 2019-01-12
5. Szijj Jolán, Ravasz István: Magyarország az első világháborúban Petit Real Budapest 2000. 292. 410.o.
6. <http://dlib.ogyk.hu> Kisközlöny a "Rendeleti közlöny"-hez a Magyar Királyi Honvédség számára > 1917/4 2019-01-16
7. Olasz Lajos idézett műve 35.o.
8. Szijj és Ravasz idézett műve 292.o.
9. Szijj és Ravasz idézett műve 410.o.
10. Szijj és Ravasz idézett műve 410.o.
11. Hellgert Imre: A Budapesti Honvéd Helyőrség Parancsnoksága 1849- 1999-ig. Zrínyi Kiadó Budapest 2000. 34.o.
12. A honvédség fejlődése a századforduló után <http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/53.html> 2019. 01. 13.
13. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88600022.TV>
14. Forró Albert: Jelentés az 1916. évi román betörésről
www.sulinet.hu/oroksegtar/data/kulhoni_magyarsag/2010/ro/csiki 2019. 01. 13.

Dr. habil. Endródi István, tű. ezredes, egyetemi docens, tanszékvezető, Katasztrófavédelmi Műveleti Tanszék, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Katasztrófavédelmi Intézet

Email: endrodi.istvan@uni-nke.hu

Orcid: 0000-0002-3376

Dr.(PhD) Zellei Gábor, nyá.pv.ezredes

Magyar Hadtudományi Társaság szakértője MTA Köztudományi Intézet tagja

Email: gabor.zellei@gmail.com

Orcid: 0000-0002-3414-3611